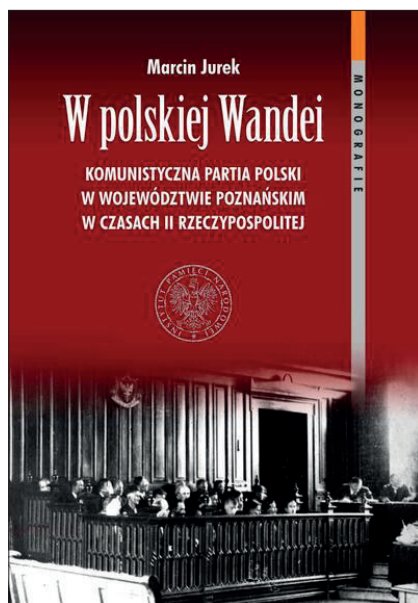

<https://doi.org/10.18778/1644-857X.21.01.12>

Marcin Jurek, „W polskiej Wandei”. Komunistyczna Partia Polski w województwie poznańskim w czasach II Rzeczypospolitej, Instytut Pamięci Narodowej, Poznań–Warszawa 2021, ss. 440.

Przedmiotem recenzji jest monografia pióra Marcina Jurka pt. „W polskiej Wandei”. *Komunistyczna Partia Polski w województwie poznańskim w czasach II Rzeczypospolitej*. Na wstępie należy zauważyć, że zarówno temat książki, jak i jej ramy czasowe zostały przez Autora trafnie wybrane. Problematyka funkcjonowania i działalności Komunistycznej Partii Polski (KPP) w województwie poznańskim (czy też w Wielkopolsce) nie stała się bowiem, jak dotąd, przedmiotem bardziej wnikliwych, szczegółowych badań ze strony dziejopisów. Równocześnie „miękkie” zakreślenie cezur czasowych, bez podawania konkretnych dat, pozwoliło M. Jurkowi poddać analizie nie tylko działalność KPP w Polsce międzywojennej, lecz także poczynania jej poprzedniczki, czyli Komunistycznej Partii Robotniczej Polski (KPRP) – przy tym bez konieczności „barokowej” rozbudowy tytułu bądź wyjaśnienia zestawiania cezur 1918–1939 z zagadnieniem nietożsamyh wszak z tym przedziałem czasowych dziejów samej KPP.

Wypada też zauważyć, że aczkolwiek historiografia poświęcona dziejom środowiska komunistycznego w Polsce międzywojennej jest niewątpliwie bogata, to jej lwia część powstała jeszcze przed 1989 r., co niejednokrotnie wpływało nie tylko na brak dostatecznie zobiektywizowanych i krytycznych ocen, lecz także na wiarygodność warstwy czysto faktograficznej (np. w odniesieniu do liczebności środowisk komunistycznych, społecznego zasięgu ich wpływów, wreszcie rozmiarów podejmowanych przez nich akcji – np. przedsięwzięć wydawniczych, kolportażowych i strajkowych, jak również organizowanych demonstracji). W tym kontekście inicjatywę gruntownego zbadania i krytycznego przedstawienia kwestii dotyczących personaliów, struktur i działalności środowiska komunistycznego w II Rzeczypospolitej należy uznać za w pełni zasadną.

Monografia została poprzedzona obszernym wstępem, w którym Autor uzasadnia wybór jej tematyki, charakteryzuje dotychczasowy stan badań, omawia bazę źródłową i literatury przedmiotu, prezentuje budowę pracy, wreszcie sygnalizuje postulaty i pytania badawcze. Publikacja składa się z siedmiu rozdziałów. Podsumowuje ją zakończenie, zawierające najważniejsze wnioski i refleksje Autora. Ponadto do zasadniczego tekstu książki zostały dołączone: wykaz użytych w tekście skrótów, ilustracje, bibliografia, indeks osobowy oraz streszczenie.

Rozdział pierwszy monografii zawiera przeglądowe omówienie dziejów Komunistycznej Partii Polski i jej poprzedniczki, Komunistycznej Partii Robotniczej Polski (ich personaliów, struktur, programów, podejmowanych poczynań, liczebności, wewnętrznych sporów ideologicznych i walki politycznej, stosunku do państwa polskiego, relacji z Międzynarodówką Komunistyczną i Związkiem Sowieckim), stanowiąc niejako wstęp do szczegółowej analizy środowiska komunistycznego w województwie poznańskim w Polsce międzywojennej. W rozdziale drugim M. Jurek przedstawia genezę i funkcjonowanie KPRP oraz początki działalności KPP w międzywojennej Wielkopolsce w latach dwudziestych: czołowe postacie środowiska, działania, rolę ekspozytur, wreszcie udział w wyborach samorządowych i parlamentarnych. W kolejnym rozdziale ukazuje charakterystykę personalną, organizacyjną, ideową oraz związki ze środowiskiem komunistycznym utworzonej w 1926 r. Polskiej Partii Socjalistycznej-Lewica, stanowiącej jawną i legalną ekspozyturę podziemnej KPP. Narracja, co oczywiste, skupia się

na województwie poznańskim w II Rzeczypospolitej. W rozdziale czwartym następuje powrót do problematyki Komunistycznej Partii Polski, a Autor koncentruje się w nim na szczegółowym zaprezentowaniu jej środowiska i działalności w pierwszej połowie lat trzydziestych XX w. – w dobie wielkiego kryzysu gospodarczego i narastających sprzeczności społecznych – definiując ten okres jako czas największych sukcesów organizacyjnych i propagandowych polskich komunistów w Wielkopolsce (i zresztą w całej międzywojennej Polsce). Rozdział piąty stanowi opis okresu schyłku znaczenia (i tak skromnego) oraz działalności KPP w drugiej połowie lat trzydziestych minionego stulecia – przede wszystkim w województwie poznańskim, ale także w skali całego kraju – będący rezultatem zarówno wewnętrznych sporów w partii i wzajemnych oskarżeń ich członków o „agenturalność”, jak i represji personalnych i organizacyjnych, jakim zdecydował się poddać polskie środowisko komunistyczne Józef Stalin, a wraz z nim dyspozycyjna wobec „czerwonego” Kremla Międzynarodówka Komunistyczna. W szóstym rozdziale M. Jurek podejmuje próbę nakreślenia zbiorowego konterfektu wielkopolskich komunistów w Polsce międzywojennej, charakteryzując ich pochodzenie, wykształcenie, aktywność zawodową, społeczną i polityczną i rolę w organizacji. Wreszcie ostatni rozdział pracy został poświęcony losom wielkopolskich adherentów marksizmu-leninizmu po rozwiązaniu Komunistycznej Partii Polski – w ostatnich miesiącach istnienia niepodległej Rzeczypospolitej, okresie II wojny światowej oraz w latach powojennych – w dobie przejmowania przez komunistów władzy na ziemiach polskich po likwidacji okupacji niemieckiej, okresie funkcjonowania Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w epoce stalinowskiej i postalinowskiej, a nawet w pierwszych latach Trzeciej Rzeczypospolitej.

Scharakteryzowaną powyżej konstrukcję książki należy ocenić jako zasadniczo logiczną i zbudowaną zgodnie z zasadą narracji chronologicznej. Wyjątkiem – raczej potwierdzającym regułę – jest rozdział szósty, który ma charakter wybitnie problemowy, naruszając regułę konstrukcyjną, przyjętą przez M. Jurka. Tym niemniej trzeba podkreślić, że możliwy był również inny wariant budowy pracy – na podstawie konsekwentnie zastosowanej zasady problemowej. Wedle takiego pomysłu kolejne rozdziały monografii – z wyjątkiem pierwszego i ostatniego, dotyczących odpowiednio genezy KPP w Polsce międzywojennej (ze szczególnym uwzględnieniem województwa poznańskiego) oraz losów wielkopolskich

komunistów po rozwiązaniu partii – mogłyby odnosić się kolejno do: charakterystyki zbiorowej środowiska poznańskiej KPP w II Rzeczypospolitej (liczebności, pochodzenia społecznego i narodowościowego, aktywności zawodowej i politycznej, miejsca i roli poszczególnych działaczy w środowisku i strukturach komunistycznych), dziejów organizacyjnych KPP w międzywojennej Wielkopolsce, jawnych i legalnych ekspozytur komunistycznych, działalności poznańskiego środowiska komunistycznego (m.in. inicjatyw wydawniczych i kolportażowych oraz organizacji i przebiegu demonstracji i strajków), wreszcie – walki państwa polskiego z przejawami aktywności środowiska komunistycznego nad Wartą (aresztowań, procesów, zasądzonych kar, czy szeroko pojętych represji za działalność komunistyczną).

Na marginesie wypada zauważyć, że wśród tych problemowo uporządkowanych rozdziałów mógłby znaleźć się i taki, który byłby poświęcony stosunkowi do komunistów innych podmiotów życia politycznego i społecznego II Rzeczypospolitej (partii, stronnictw, stowarzyszeń społecznych, przedstawicielstw poszczególnych wspólnot narodowościowych). Nieocenionym źródłem wiedzy w tym zakresie byłaby przede wszystkim prasa polityczno-informacyjna, reprezentatywna dla poszczególnych nurtów życia politycznego i społecznego w Polsce międzywojennej. Przyjęcie takiej formuły konstrukcji książki z pewnością utrudniłoby Autorowi proces budowania narracji. Ułatwiając wykorzystanie pracy przez profesjonalnego, wnikliwego, nastawionego na poszukiwanie konkretnych danych dziejopisa, z pewnością uczyniłoby jednak lekturę monografii zdecydowanie „mniej strawną” dla Czytelnika, który z racji swoich zainteresowań, wiedziony też nieco egzotyczną tematyką rozprawy (w kontekście wątków tematycznych, królujących wśród współczesnych polskich historyków), chciałby poszerzyć swą wiedzę o losach polskich komunistów i dziejach ich organizacji w epoce „Pięknej Dwudziestolecia”.

Wartym odnotowania, bo bardzo trafnym pomysłem było wzbogacenie opowieści o bogaty materiał ikonograficzny. Składają się na niego m.in. pracownice pozyskane i zgromadzone przez Autora fotografie (w tym również grupowe) wielkopolskich komunistów.

Godna uznania jest bardzo bogata bibliografia zgromadzona przez Autora dzięki benedyktyńskiej pracy nad kwerendami. Składają się na nią: źródła archiwalne (liczne akta i zespoły z Archiwum

Akt Nowych w Warszawie, Archiwum Państwowego w Poznaniu, Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Poznaniu i Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie), kilkanaście tytułów prasowych z epoki, bardzo liczne źródła drukowane (zbiory dokumentów, wspomnienia, dzienniki, pamiętniki, relacje) oraz blisko 20 opracowań naukowych (zwartych druków, artykułów w fachowych periodykach, rozdziałów w monografiach wieloautorskich).

W odniesieniu do samych treści przedstawionych przez M. Jurka w zaprezentowanej pracy wypada zasygnalizować odnotowane mankamenty. Należy do nich m.in.: brak prezentacji szerszego tła społeczno-gospodarczego, mającego wszak bezsprzecznie wpływ na relatywne zwiększenie politycznego znaczenia i osiągnięte organizacyjne czy propagandowe sukcesy komunistów w Wielkopolsce (ale przecież również w całej Rzeczypospolitej, a także w skali Europy, a nawet świata) w pierwszej połowie lat trzydziestych. Jego dominantą był wybuch i rozszerzanie się Wielkiej Depresji oraz pogłębianie się związanych z nią bolesnych konsekwencji społecznych (katastrofalny wzrost bezrobocia i pauperyzacja szerokich kręgów społeczeństwa, skutkujące ich gwałtowną, polityczną radykalizacją). Kolejnym brakiem monografii, dającym się odczuć podczas lektury, jest zaniechanie przez Autora dostatecznie wnikliwej analizy zasygnalizowanego zaledwie przez M. Jurka stosunku do komunistów (zwłaszcza w lokalnym, wielkopolskim kontekście) innych podmiotów życia politycznego i społecznego: partii i stronnictw politycznych, czy np. przedstawicielstw społeczności narodowościowych. A przecież pomocą w uzyskaniu podobnych informacji służyć mogła prasa i druki ulotne, oficjalne dokumenty wytworzone przez Policję Państwową oraz administrację terenową, wreszcie – literatura o charakterze wspomnieniowym, pamiętnikarskim – znana Autorowi i pieczołowicie zebrana przez niego w bibliografii.

Z kolei argumentem na rzecz wysokiej oceny recenzowanej książki jest rozdział poświęcony bardzo interesująco przedstawionej zbiorowej charakterystyce środowiska komunistycznego w województwie poznańskim w okresie międzywojennym oraz losom komunistów znad Warty po rozwiązaniu KPP – także w latach II wojny światowej i okupacji niemieckiej oraz w okresie Polsce Ludowej, jak również po przełomie 1989 r. Podobnie na pozytywną opinię zasługują fragmenty, w których Autor pochyla się nad często dramatycznymi, a będącymi pokłosiem zaangażowania w zwalczanie komunizmu,

losami międzywojennych stróżów prawa – policjantów, wywiadowców czy prokuratorów, którzy stawali się ofiarami prześladowań w stalinowskiej Polsce.

Atutem monografii jest zaprezentowana w niej narracja, w której M. Jurek, wykazując się nie tylko rzetelnością badacza, lecz także talentem pisarza historycznego, harmonijnie łączy interesująco przedstawianą faktografię z własnymi ocenami – osądem historyka, krytycznie analizującego źródła i literaturę przedmiotu – jak również z cytatami, stanowiącymi ilustrację, a zarazem wzmocnienie autorskiej argumentacji.

Podsumowując, książka M. Jurka jest pozycją bardzo interesującą i wartościową, łączy zalety logicznej konstrukcji; bogatej bibliografii, stanowiącej podstawę ciekawego wykładu; wreszcie – zajmującej, sprawnie poprowadzonej historycznej opowieści. Wypada ją polecić zarówno zawodowym historykom, jak i amatorom-pasjonatom Klio – i tym zainteresowanym dziejami środowiska komunistycznego na ziemiach polskich, i tym, dla których przedmiotem badań i zainteresowania jest historia polityczna międzywojennej Polski.

PRZEMYSŁAW WAINGERTNER
UNIwersytet Łódzki / UNIVERSITY OF ŁODZ
 <https://orcid.org/0000-0001-8127-5820>

NOTKA O AUTORZE:

Prof. dr hab. Przemysław Waingertner – kierownik Katedry Historii Polski Najnowszej w Instytucie Historii, na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Łódzkiego, kierownik Interdyscyplinarnych Humanistycznych Studiów Doktoranckich UŁ, wiceprezes Okręgu Łódzkiego Polskiego Towarzystwa Historycznego, przewodniczący Komitetu Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa w Łodzi.

Zainteresowania naukowe: polska myśl polityczna i czyn zbrojny w XX w., dzieje II Rzeczypospolitej, historia Łodzi i regionu w XX w.

przemyslaw.waingertner@uni.lodz.pl; wajn@op.pl